duitée et accompagnée d'extraits des manuscrits inédits, Paris 1851). İlim dünyasında büyük yankı doğuran bu çalışmasında filozof, astronom ve matematikçi Ömer Hayyâm'ın üçüncü derece cebir denklemleriyle (kübik denklemler) çözümlerini sistematik biçimde verdiğini kanıtladı. Daha sonra arkeolog Ernst Heinrich Tölken'in yardımıyla antik güneş saatlerine (gnomon) ilişkin *Disquisitiones archaeologico-mathematicae circa solaria veterum* adlı eserini kaleme aldı (Berlin 1847). 1850'de doçent oldu. Ardından çalışmalarına Paris'te devam etti. Burada Kerecî'nin *el-Faḫrî* adlı eserinin Paris nüshasını (Bibliothèque Nationale, nr. 2459) esas alarak bunu Fransızca özetiyle birlikte yayımladı (*Extrait du Fakhri, traité d'algèbre par Mohammed Alkarkhi, précédé d'un mémoire sur l'algèbre indéterminée chez les Arabes,* Paris 1853).

1854 yılında Fransız Bilimler Akademisi'nde Endülüslü matematikçi Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kalesâdî'ye (ö. 891/1486) dair bir bildiri sundu. Bu bildiride Kalesâdî'nin *Keşfü'l-esrâr*'ına ve İbn Haldûn'un *Muḳaddime*'sine dayanarak İslâm cebirinde notasyon kullanımının en erken XIII. yüzyılda başladığını savundu, ayrıca şu öngörülerde de bulundu: **1.** Kalesâdî'nin notasyon sisteminde belirtilmeyen bir sayının küp kuvvetinin üstündeki kuvvetlerin gösterimi kare ve küp için kullanılan simgelerden (bunların toplamından) yararlanılarak yapılabilir. **2.** Batılı (Endülüs ve Mağribli) Araplar cebirde simgesel aşamaya geçtikleri halde Doğulu Araplar bunu geçememiş, cebirleri diskürsif (dağınık, kopuk kopuk) ve retorik olarak kalmıştır (Demir, sy. 15 [2004], s. 333-353).

Woepcke 1856'da Paris'ten Berlin'e döndü. Burada İtalyan matematikçisi Leonardo Pisano ve müslüman matematikçiler arasındaki temaslara ilişkin çeşitli araştırmalar yaptı, Gıyâseddin el-Kâşî (ö. 832/1429) üzerinde durdu. Bu çalışması 1865 yılında yayımlanınca büyük bir ilgiyle karşılandı. Zira burada Kâşî'nin sin 1°'nin hesaplanmasında tam ve kesin bir yaklaşma (approksimasyon) metodu kullandığını ve bunun Avrupa'da ilk defa François Viete ile (ö. 1603) yeniden ortaya çıktığını gösterdi.

25 Mart 1864'te Paris'te henüz otuz sekiz yaşında iken ölen Franz Woepcke, J. J. E. Sédillot ve J. T. Reinhaud gibi şarkiyatçıların yanı sıra bilim tarihi ağırlıklı çalışmalarıyla birçok yazmayı inceleyip özellikle matematik tarihçilerini çok ciddi tashihlere zorlamış, meselâ dönemin matematik tarihi kitaplarında ileri sürülen, müslümanların ikinci derece denklemlerin ötesine geçemedikleri iddiasını, öncelikle Ömer Hayyâm'ın yukarıda anılan üçüncü derece denklemlerin sistematik tanıtımını yaptığı cebir kitabını Fransızca'ya çevirerek geçersiz kılmıştır. Böylece Arap-İslâm kültürü çerçevesinde insanlık tarihine katkı sağlayan başarılı çalışmalara ilişkin yaygın fakat yanlış kanaatlerin değişmesinde öncü rol oynamıştır. Fuat Sezgin, Woepcke'nin adı geçen eserleriyle birlikte yayınlarının büyük bir kısmını *Etudes sur les mathématiques arabo-islamiques* adı altında iki cilt halinde (Frankfurt 1986), bir kısmını da *Islamic Mathematics and Astronomy* serisinin muhtelif ciltleri (meselâ XXXVIII, XLIV, XLV, LXVI) içerisinde (Frankfurt 1998) tıpkıbasım şeklinde neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Necîb el-Akîkī, *el-Müsteşriḳūn,* Kahire 1980, II, 376-377; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Fethullah), V, 139; Abdurrahman Bedevî, *Mevsūʿatü'l-müsteşrikīn,* Beyrut 1984, s. 292-295; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.),* Istanbul 2003, s. 732-733; Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye* (haz. Remzi Demir – Yavuz Unat), Ankara 2003, I, 150-152; II (haz. Melek Dosay Gökdoğan), Ankara 2003, s. 61, 79, 87, 100, 101, 102, 104-106; W. Behn, *Concise Biographical Companion to Index Islamicus: An International Who's Who in Islamic Studies from its Beginnings Down to the Twentieth Century,* Leiden 2004, III, 663; Abdülhamîd Sâlih Hamdân, *Ṭabaḳātü'l-müsteşrikīn,* [baskı yeri ve tarihi yok] (Mektebetü Medbûlî), s. 65-67; Ebü'l-Kāsım-ı Sehâb, *Ferheng-i Ḫâverşinâsân,* Tahran, ts., s. 352-353; Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik,* Ankara 2008, I, 2, 21, 28, 66, 163; II, 80; III, 128, 129, 152, 153; M. J. Mohl, "Rapport sur les travaux du conseil de la société asiatique pendant l'année 1863-1864", *JA,* série 6, IV (1864), s. 17-24; M. Cantor, "Woepcke, Franz", *General German Biography, Historical Commission of the Bavarian Academy of Sciences,* XLIV (1898), s. 209-210; Remzi Demir, "Sâlih Zeki Bey'in Journal Asiatique'de Yayımlanan 'Notation algébrique chez les Orientaux' Adlı Makalesi", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM,* sy. 15, Ankara 2004, s. 333-353.

YAVUZ UNAT

WRIGHT, William
(1830-1889)

İngiliz şarkiyatçısı.

17 Ocak 1830 tarihinde İngiliz ordusunda subay olan babasının görevle bulunduğu Doğu Hindistan'da doğdu. Bengal'in son Hollanda valisi M. Overbeck'in kızı olan annesi Doğu dillerine merakı sebebiyle oğlunu bu dilleri öğrenmeye teşvik etti. Ailesi İskoçya'ya dönüp Saint-Andrews şehrine yerleştiğinde daha çocuk yaştaydı. St. Andrews Üniversitesi'nden mezun olunca öğrenimini Almanya'da Halle Üniversitesi'nde sürdürdü. Burada E. Rödiger'in derslerine girdi; önce Süryânîce, ardından Arapça öğrendi; Farsça, Türkçe ve Sanskritçe ile de ilgilendi. Alman filoloji yöntemiyle aldığı eğitim bazı dillerde kazandığı yetkinlik kadar önemliydi. Daha sonra Leiden'e geçti ve Wright Reinhart Dozy'in yönetiminde İbn Cübeyr'in *Riḥletü'l-Kinânî*'sinin Leiden'deki yazma nüshasını doktora tezi olarak yayıma hazırladı. Ayrıca hocasıyla birlikte Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'nin *Nefḥu'ṭ-ṭîb min ġuṣni'l-Endelüsi'r-raṭîb* adlı hacimli eserinin kısmî neşrine katıldı (I-II, Leiden 1855-1861). Londra'da University College'de Arapça kürsüsüne, ardından Dublin'de Trinity College'de benzer bir kürsüye tayin edildi. Dublin'de iken *A Grammar of the Arabic Language* adlı iki ciltlik kitabını neşretti (1859-1862). 1861'de British Museum'daki Süryânîce yazmaların katalogunu hazırlamak için üniversiteden ayrıldı. 1868'de İngilizler'in Etiyopya'daki Magdala Kalesi'ni kuşatmaları esnasında elde ettikleri Habeşçe yazmaların katalogunu da hazırladı. Daha sonra Cambridge Üniversitesi'nde Arapça kürsüsünün başına getirildi (1870). Bu dönemde Müberred'in *el-Kâmil fi'l-luġa ve'l-edeb* adlı eserini yayımladı, hukuk ve felsefe alanında doktora yaptı. Süryânî hıristiyan edebiyatına ilgi duyarak Ahd-i Cedîd'in apokrif nüshaları üzerinde çalıştı ve Ahd-i Atîk Düzeltme Kurulu üyeliğinde bulundu. İbnü'l-Mukaffa'ın *Kelîle ve Dimne* adlı eserini Arapça'dan Süryânîce'ye çevirdi; Cambridge'deki Süryânîce yazmaların katalogunu hazırladı. Ayrıca William Robertson Smith, Neubauer, Baron W. M. G. de Slane, J. G. L. Kosagarten ve J. P. Broch gibi şarkiyatçıların yaptıkları çalışmalara yardımcı oldu. İngiltere'de ve özellikle 1879'dan itibaren Cambridge Üniversitesi'nde şarkiyat çalışmalarının gelişmesine öncülük etti ve ölümüne kadar bu üniversitedeki görevine devam etti. Edward Pococke'in (ö. 1691) döneminden itibaren İngiltere'de duraklamış olan şarkiyat çalışmalarına yeni bir ivme kazandırdı; onun bu başarısı çağdaşları Edward H. Palmer ve W. Robertson Smith tarafından pekiştirildi.

Eserleri. a) Telif. 1. *The Book of Jonah in Four Semitic Versions* (London 1857). İncil'de yer alan Hz. Yûnus kıssasının Keldânî dilinde, ayrıca Habeşçe, Süryânîce ve

Arapça olarak ele alındığı, her bölümün sonunda lugatçesi bulunan bir eserdir. **2.** *A Grammar of the Arabic Language.* Eserin aslı Thomas Erpenius'un (ö. 1624) *Grammatica Arabica*'sı olup Avrupa'da kaleme alınmış ilk bilimsel metotlu Arapça gramer kitabıdır ve Arapça eğitiminde iki yüzyıl süreyle Batılı araştırmacıların yegâne başvuru kaynağını teşkil etmiştir. XIX. yüzyıl başlarında Silvestre de Sacy, Erpenius'un kitabı üzerinde yeniden çalışmış, eser 1848'de Norveçli Karl Caspari tarafından tekrar gözden geçirilmiştir. Bu sonuncu çalışmayı William Wright inceleyerek yayımlamıştır (I-II, Leiden 1859, 1862). Wright, Caspari'nin Almanca eserini tercüme etmiş ve birçok ilâvede bulunmuştur. Kitabın önsözünde buna değinen yazar, hem klasik ve modern Arapça gramer kitaplarından hem de kendisinden önce Batılı yazarların kaleme aldığı kitaplardan faydalandığını belirtmiştir. Bir baş eser haline gelen kitabın üçüncü baskısı (Cambridge University Press, 1896) W. Robertson Smith ile Michael Jan de Goeje tarafından gözden geçirilmiş ve günümüze kadar birçok defa yayımlanmıştır. **3.** *Catalogue of Syriac Manuscripts in the British Museum* (I-III, London 1870-1872). **4.** *Catalogue of Ethiopic Manuscripts in the British Museum* (London 1877). **5.** *Lectures on the Comparative Grammar of the Semitic Languages.* Müellifin Cambridge Üniversitesi'nde verdiği, Sâmî dillerinin karşılaştırmalı grameriyle ilgili derslerin notlarından oluşmaktadır (Cambridge University Press, 1890). **6.** *A Short History of Syriac Literature. Encyclopaedia Britannica* için kaleme aldığı (London 1856, XXII, 824) Süryânî edebiyatı tarihine dair maddesi ölümünden sonra kitap halinde yayımlanmıştır (London 1894). Eseri Yûsuf Mettâ Ishak *el-Vecîz fî târîḫi'l-edebî's-Süryânî* (Dahûk 2011) adıyla Arapça'ya çevirmiştir. **7.** *A Catalogue of Syriac Manuscripts Preserved in the Library of the University of Cambridge* (I-II, London 1901).

b) Neşir. 1. *The Travels of Ibn Jubair* (*Riḥletü İbn Cübeyr,* Leiden 1852). **2.** *Cürzetü'l-ḥâṭıb ve tuḥfetü'ṭ-ṭâlib (Opuscula Arabica).* Derleme niteliğinde bir eser olup eski nesir ve şiir metinlerini içermektedir. Bunlar arasında İbn Düreyd'in *Şıfatü's-serc ve'l-licâm*'ı, *Şıfatü's-seḥâb ve'l-ġayş*'ı, İbn Keysân'ın *Telḳîbü'l-ḳavâfî*'si, Tahmân b. Amr el-Kilâbî'nin divanı, Sükkerî'nin *Eşʿârü'l-luṣûṣ*'undan ve Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî, Sa'leb, Ebü'l-Kāsım el-Vezîr el-Mağribî gibi müelliflerin eserlerinden çeşitli mersiye örnekleri yer alır (Leiden 1859). **3.** İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Melâḥin* (Leiden 1859). **4.** Müberred, *el-Kâmil fi'l-luġa ve'l-edeb* (I-II, Leipzig, 1864-1892). **5.** *The Book of Kalîlah and Dimnah* (London 1884). *Kelîle ve Dimne*'nin Süryânîce metninin neşri olup daha sonra Ion G. N. Keith-Falconer eseri çeşitli dillerdeki versiyonları üzerine geniş bir giriş ve notlarla İngilizce'ye çevirmiştir (Cambridge 1885). Wright ayrıca Süryânîce bazı dinî metinlerin neşrini gerçekleştirmiştir. Onun Moritz Steinschnedier'e gönderdiği mektuplar A. Marx tarafından yayımlanmıştır (*Occident and Orient,* Gaster Anniversary Volume, 1936, s. 424-438).

BİBLİYOGRAFYA :

C. Bendall, "William Wright", *Dictionary of National Biography,* London 1900, LXIII, 138-139; Serkîs, *Muʿcem,* I, 959; II, 1968-1969; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa,* Leipzig 1955, s. 206-209; Necîb el-Akīkī, *el-Müsteşriḳūn,* Kahire 1980, II, 62-63; Mîşâl Cühâ, *ed-Dirâsâtü'l-ʿArabiyye ve'l-İslâmiyye fî Ûrûbbâ,* Beyrut 1982, s. 38-39; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Fethullah), VIII, 123-124; Abdurrahman Bedevî, *Mevsûʿatü'l-müsteşriḳīn,* Beyrut 1993, s. 273-274; Yahyâ Murâd, *Muʿcemü esmâ'i'l-müsteşriḳīn,* Beyrut 1425/2004, s. 380-381; R. Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları* (trc. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2008, s. 182-183; Ebü'l-Kāsım-ı Sehâb, *Ferheng-i Ḥâverşinâsân,* Tahran, ts., s. 353; Abdülhamîd Sâlih Hamdân, *Ṭabaḳātü'l-müsteşriḳīn,* [baskı yeri ve tarihi yok] (Mektebetü Medbûlî), s. 46; M. J. de Goeje, "William Wright", *JA,* série 8, XIII (1889), s. 522-529; M. Abdülazîz ed-Debbâğ, "el-Müsteşriḳ Vilyâm Rayt ve mechûdühü'l-ʿilmî fî taḥḳîḳi Riḥleti İbn Cübeyr", *el-Menâhil,* XXXV, Rabat 1986, s. 332-341; L. P. Harvey, "British Arabists and al-Andalus", *al-Qantara,* XIII/2, Madrid 1992, s. 432; *el-Ḳāmûsü'l-İslâmî,* II, 481-482.

Ömer İshakoğlu

WÜSTENFELD, Heinrich Ferdinand
(1808-1899)

Alman şarkiyatçısı.

Hannover'e bağlı Münden'de doğdu. Orta öğrenimini Hannover'de tamamladı. Daha sonra Berlin ve Göttingen üniversitelerinde Tychsen ve Ewald gibi hocalardan Doğu dilleri okudu. 1831'de Göttingen Üniversitesi'nde *De studiies Arabum ante Muhammedem* başlıklı teziyle doktor, 1832'de doçent unvanlarını aldı. 1838'den itibaren aynı üniversitenin kütüphanesinde yöneticilik yaptı; 1842'de eylemsiz doçent statüsünde ders vermeye başladı. 1854 yılında Doğu Dilleri Bölümü'ne kadrolu profesör olarak tayin edildi, bu görevinin yanı sıra kütüphane yöneticiliğine devam etti. 1876'da Göttingen Bilimler Akademisi Tarih Bölümü'nün müdürlüğüne getirildi. 1879'da Berlin Bilimler Akademisi'nin muhabir üyeliğine seçildi. 1889'da kütüphanedeki görevinden emekli oldu, 1890'da da üniversite hocalığından ayrıldı. 8 Şubat 1899'da Hannover'de öldü. Doksanıncı doğum yılı münasebetiyle kendisine ikinci dereceden kraliyet nişanı (Kronen-Orden 2. Klasse) verildi. Wüstenfeld, Deutsche Morgenländische Gesellschaft ve Société Asiatique başta olmak üzere Almanya içinde ve dışında pek çok akademik kuruluşun üyesiydi.

Velût bir müellif olan Wüstenfeld'in ortaya koyduğu eserlerde, hem kendi döneminin hem de sonraki dönemlerin şarkiyat çalışmaları için İslâm tarihi, İslâm coğrafyası ve kültürüyle ilgili çok sayıda kaynak ve malzemeyi kolayca ulaşılabilir ve kullanılabilir hale getirmiştir. Asıl meslek olarak kütüphaneciliği seçmiş, akademik misyon olarak da İslâmî kaynakların Batılılar tarafından değerlendirilmesine yardımcı olmayı benimsemiştir. Bu sebeple yalnız Arapça eserlerin neşriyle kalmamış, Arapça bilmeyenler için Arapça kaynaklara dayanarak telif eserler de hazırlamıştır. Onun takvim çalışmaları da yakın zamanlara kadar araştırmacılar tarafından bir el kitabı kabul edilmiştir. Wüstenfeld daha çok İbn Hallikân, İbn Hişâm ve Yâkūt el-Hamevî'nin eserlerine öncelik vererek Arapça kaynakların neşir ve tercümesiyle meşgul olmuş, sonuçta Arap dili ve Arabistan coğrafyasıyla ilgili çok sayıda eseri Batı ilim dünyasına kazandırmıştır. Bunun dışında çeşitli ansiklopedi çalışmaları da yapmıştır. Wüstenfeld'in özellikle Mekke ve Medine'nin tarih ve topografyası hakkında kaleme aldığı eserler dikkat çekicidir. Wüstenfeld neşirlerinde sadece Avrupa'daki kütüphanelerde veya özel koleksiyonlarda bulunan yazmaları esas almış, dolayısıyla İslâm coğrafyasındaki yazmaları dikkate almaması ciddi bir eksik sayılmıştır. Fück ise onun neşir çalışmalarında Goeje tarafından Arabistik alanına getirilen kriterlere uymadığını ve bu yüzden de eleştirildiğini ifade eder (*Die arabischen Studien,* s. 194).

Eserleri. Telif. 1. *Über die Quellen des Werkes Ibn Challikani vitae illustrium virorum. Ein Beytrag zur Geschichte der Arabischen Literatur.* Kendi yayımladığı İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-aʿyân* adlı eserinin kaynakları üzerinedir (Göttingen 1837). **2.** *Die Academien der Araber und ihre Lehrer.* İbn Kādî Şühbe'nin *Ṭabaḳātü'ş-Şâfiʿiyye* adlı eserinden yap-